

Over de waarde van het delen van dromen in de interreligieuze ontmoeting

Barbara Roukema-Koning

Van de redactie

URI is een wereldwijde internationale organisatie die zich richt op ontmoeting en samenwerking tussen mensen van verschillende godsdienstige achtergronden, met het oog op bevorderen van vrede; zie de website <http://www.uri.org/>. De letters staan voor 'United Religions Initiative'. In april 2013 vierde de Nederlandse afdeling van URI haar tienjarig jubileum. Op verzoek van de Nederlandse stuurgroep heeft VSD-voorzitter Barbara Roukema, gezien haar expertise als godsdienstpsychologe, onderstaande voordracht gehouden over de waarde van het delen van dromen binnen de interreligieuze dialoog. De redactie van het Droomjournaal is URI Nederland erkentelijk voor de toestemming tot publicatie.

Kan een uitwisseling over nachtelijke dromen positief van betekenis zijn binnen de interreligieuze dialoog? Veel westerse mensen zullen verbaasd hun wenkbrauwen optrekken bij deze gedachte. In onze gebruikelijke westers culturele opvatting zien we dromen niet als een innerlijk verschijnsel van bijzondere waarde; eerder als een soort prullenbak tijdens de slaap, waarin restanten van onze dagelijkse indrukken willekeurig samengevoegd zijn tot een bizar verhaaltje. Waarvan de herinnering overbodig is: die zijn we doorgaans al kwijt bij het ontwaken of anders snel daarna. In deze bijdrage zal ik daarom ingaan op drie thema's in hun onderlinge samenhang: de vraag of dromen betekenis hebben; de vraag of dromen van waarde kunnen zijn voor onze geloofsbeleving of spiritualiteit en een verkenning hoe dromen kunnen bijdragen in de interreligieuze ontmoeting.

Hebben dromen betekenis?

Laat ik beginnen met een voorbeeld uit de praktijk. Toen ik eens las in het boek over dromen van de hand van kunstenaars en Jungiaans therapeute Jill Mellick¹, werd ik geroerd door haar benadering. Ze moedigt aan om een droom niet te snel te gaan analyseren, maar eerst maar eens gewoon te 'zijn bij' de droom en je open te stellen voor een onbevangen

ontmoeting ermee. Daarna kun je antwoord geven op de ervaring, bij voorkeur vanuit je creativiteit. Bijvoorbeeld door een haiku of gedicht te schrijven, een collage te maken of iets te tekenen². De les van Mellick is dat we niet alsmaar zo eenzijdig vanuit de ratio aanwezig dienen te zijn in dit contact. Hoe de auteur respect betoonde aan de droom raakte bij mij van binnen een snaar. Die nacht had ik een droom.

Ik ben in een juwelierswinkel. Op een tafel ligt een vierkant rood kleedje en in het midden daarvan zie ik een gouden ring.

Mijn droom leek me er van bewust te willen maken dat ik met de inzichten uit dit boek iets kostbaars voor mijn leven had ontdekt. Met mijn wetenschappelijke achtergrond vind ik het helemaal niet gemakkelijk om mijn creatieve kant zo voorop te zetten, maar de droom maakte me duidelijk dat het een verrijking voor me zal zijn als ik dat wel vaker ga doen. Met dit voorbeeld wil ik iets aanduiden van het bijzondere karakter van de betekenis van dromen. Droomtaal lijkt veel op de taal van sprookjes en mythen. Dromen willen ons op zielsniveau begeleiden op de levensreis die we als mensen maken. Ik had een schat gevonden, van diezelfde aard als sprookjeshelden een schat vinden – vaak na de nodige ontberingen en beproevingen. Het gaat in dromen niet altijd om alledaagse praktische en concrete zaken (al kunnen ze daar soms ook verrassende aanwijzingen voor aanreiken).

Wetenschappers mogen onderling van mening verschillen over de vraag of dromen eigenlijk wel betekenis hebben. Maar de praktijkervaringen van vele dromers – zoals van degenen die ik *live* ontmoet binnen de droomvereniging³, of op papier via boeken - is dat dromen op een bijzondere en verrassende wijze begeleidend commentaar bieden bij uiteenlopende levenservaringen. Het is daarbij wel van belang dat de dromer probeert om in het waakleven praktische consequenties te verbinden aan de inzichten die dromen aanreiken – hoe klein ook. Alleen dan kan er iets in beweging komen. En de daaropvolgende dromen spelen daar weer op in; ze bevestigen het inzicht of laten een eventueel gemaakte vergissing begrijpen. Het luisteren naar dromen heeft zo iets van een levende dialoog waarbinnen de dromer

¹ Mellick, J. (1996). *The Natural Artistry of Dreams. Creative Ways to Bring the Wisdom of Dreams to Waking Life*. Berkeley: Conari Press.

² Een klein boek met meer dan 50 creatieve werkvormen van dezelfde schrijfster is een aanrader: Mellick, J. (2001). *The Art of Dreaming. Tools for creative Dream Work*. Berkeley: Conari Press.

³ In Nederland: www.droomvereniging.nl. Internationaal: www.asdreams.org.

geleidelijk aan verschillende vernieuwende stimulansen ontvangt. Ik kreeg dit in de vorm van de volgende slogan mee vanuit mijn droomopleiding: "Als jij je dromen gaat eren, zullen je dromen jou gaan eren". Veel westerse mensen weten jammer genoeg niet dat dromen rijker en veelzeggender worden naarmate je er bewuster bij stilstaat.

Kunnen dromen van waarde zijn voor onze spiritualiteit?

Maar als dromen al doende veelzeggender kunnen worden, biedt dit dan ook een aanlokkelijke optie voor het praktiseren van religie? Zouden onze dromen ons wellicht kunnen begeleiden in onze geloofsbeleving en spiritualiteit? We bevinden ons met dit uitgangspunt in goed gezelschap. In heel de Bijbel vinden we veel verhalen waarin aanwijzingen van God zijn verkregen via een droom. Toen aartsvader Jacob tijdens een vlucht voor zijn broer Ezau een droom kreeg *waarin hij engelen op en neer zag gaan via een ladder naar de hemel*, begreep hij dat God hem zou beschermen. Het waakleven gaf hem andere en bedreigende beelden. De droom reikte daar boven uit. Ook de latere zendeling Paulus kreeg via dromen aanwijzingen, zoals over de reizen die hij moest maken. In onze tijd zijn we een kompas hiervoor kwijtgeraakt. We gaan er doorgaans vanuit dat de menselijke psyche de dromen voortbrengt en dat deze hooguit op onze eigen subjectieve wereld betrekking hebben. Maar om te beginnen is het in de mystieke tradities een oude wijsheid dat we God reeds ontmoeten wanneer we ons ware zelf leren kennen; dromen weerspiegelen dit ware zelf. Sommige spirituele leraren gaan een stap verder. Zo schrijft bijvoorbeeld de hedendaagse Benedictijner monnik Anselm Grün⁴ dat het voor Christenen ook nu nog gerechtvaardigd is om, net als de kerk deed in de eerste eeuwen, te geloven dat het God is die ons de dromen wil zenden. Juist 's nachts is de controleur in ons eindelijk stil. En dan kan God tot ons spreken via dromen. God wil ons dan iets tonen over ons leven vanuit een heel ander perspectief dan dat wat ons vanuit het waakleven en vanuit ons rationele ego bekend is.

Dit is geen psychologische naïviteit. Eén beeld kan soms meer zeggen dan 1000 woorden kunnen doen (vergelijk bijvoorbeeld hoe een bijbel-verhaal of kunstwerk op vele verschillende manieren uitgelegd en begrepen kunnen worden). Dit gaat ook op voor droombeelden. En één en dezelfde droom kan tegelijkertijd meerdere betekenislagen bevatten. Dus in diezelfde droom die onze psyche tot stand heeft gebracht, kan evenzogoed een andere betekenis schuilgaan waarin God tot ons wil spreken.

De droom van Jacob

Toen ik eens in Amerika was voor mijn droomopleiding droomde ik:

De telefoon gaat. Op het schermpje van de mobiele telefoon zie ik dat de IKON me belt. De telefoon die ik in mijn hand heb, is veel groter en zwaarder dan een normaal mobieltje en lijkt meer op een walkie-talkie. Ik zie er allerlei knoppen op. Als ik het telefoontje probeer aan te nemen, kan ik de juiste knop niet vinden. Ik probeer er verschillende. Ik ben teleurgesteld als het rinkelen ophoudt voordat het leggen van contact gelukt is.

De klank van IKON in het Engels uitgesproken komt overeen met het engelse woord 'Icon'. Nu had ik de dag ervoor een lezing gehoord over verschillende bewustzijnsniveaus en hoe het kleurgebruik van ikonen deze weerspiegelden. De droom maakte me duidelijk dat ik

geroepen wordt (*receiving a call/calling*) om te groeien in bewustwording, maar dat teveel drukte en activiteit (lopen en praten: *walkie-talkie*) dit proces bemoeilijkt. En al vaker hebben mijn dromen me verduidelijkt dat een te drukke levensstijl mijn spirituele groei belemmert. De consequentie die ik er daadwerkelijk aan ben gaan verbinden is om meer momenten van stilte en meditatie in acht te nemen.

In kerkelijke droomgroepen zoals die in de Verenigde Staten op gang gekomen zijn, wijst de praktijk uit dat dromen zelfs een transpersoonlijke betekenisrijkdom bezitten. De droom die de ene persoon in de groep voorlegt, blijkt vaak genoeg precies dat thema te bevatten dat een ander groepslid nodig heeft. Daarmee brengen dromen in een droomgroep op bijzondere wijze verbindingen op zielsniveau tot stand tussen de leden.

⁴ Grün, A. (1998). *Dromen zijn geen bedrog*. Kampen: Kok

De gedachte dat dromen je spiritualiteit kunnen verrijken is niet bij veel mensen bekend. Als dat wel zo zou zijn, vermoed ik dat veel van de huidige, zoekende mensen hier nieuwsgierig naar zouden zijn en er graag kennis mee zouden willen maken. Jammer dat ons westers culturele frame waarin we naar de werkelijkheid en naar dromen kijken, het bemoeilijkt om deze bijzondere levensverrijkende bron te ontdekken. Het zijn veelal mystieke en contemplatieve tradities binnen de verschillende godsdiensten die hier wel oog voor hebben⁵.

Hoe kunnen dromen een rol spelen in de interreligieuze ontmoeting en dialoog?

Aansluitend bij het voorafgaande zie ik verschillende bijzondere mogelijkheden als beoefenaren van verschillende religies hun dromen gaan delen en er het gesprek over aangaan⁶.

Mystieke verwantschap beleven

Godsdiensten kennen een externe structuur van concepten, overtuigingen, taal, vormen en praktijken. Die conceptuele vormkant leidt gemakkelijk tot onderscheid en afstand tussen beoefenaren aan de ene kant en buitenstaanders aan de andere kant. In veel gevallen moeten vertegenwoordigers van verschillende religies moeite doen om deze vervreemding te overwinnen wanneer ze elkaar als religieuze mensen proberen te verstaan en begrijpen.

Dromen zijn sterk visueel van karakter en niet zozeer talig of conceptueel. En de bron van dromen is niet de ratio met haar categorieën. Evenmin ligt de verstaansmodus van dromen in de ratio; veeleer betreft het een begrijpen vanuit een innerlijk gevoeld weten. De droom als ingang voor interreligieuze ontmoeting nodigt dan ook uit om te komen tot een uitwisseling aan de hand van niet-conceptuele bewustzijnslagen. Wanneer het om religieuze interpretatie van dromen gaat, ligt een dergelijke ontmoeting zelfs dichtbij de ervaring van mystici die op het non-verbale niveau van de spirituele beleving grote verwantschap of zelfs eenheid kunnen voelen, ook al komen ze uit verschillende religieuze achtergronden.

⁵ Zie de website met bronnen en documentatie over dromen en spiritualiteit: www.droompelgrims.nl.

⁶ Dat eventuele grote verschillen in culturele omgang met dromen op zichzelf ook weer een puzzel zullen opleveren, onderken ik wel maar laat ik in deze tekst verder buiten beschouwing.

Karakteristieke relatie-uitnodiging

Als volgende wijs ik op de karakteristieke interpersoonlijke relatie zoals die rondom dromen idealiter vorm krijgt. Wie een droom deelt, geeft te kennen ervoor open te staan om in aanwezigheid van een ander - en zelfs mede via de actieve interesse van die ander - over zichzelf onthuld te worden. De dromer toont zich kwetsbaar en de luisteraar wordt uitgenodigd die veiligheid waar te blijven maken en het vertrouwen niet te beschamen. Beiden opereren vanuit een vergelijkbare basis van aanvankelijk niet-weten (namelijk: wat de droom betekent). In de ideale conversatie worden open, actief luisterende vragen aan de dromer gesteld. En als gezamenlijk ontdekt wordt welke wijsheid de droom toont op zielsniveau, raken de deelnemers op deze innerlijke laag met elkaar verbonden.

Verrijking vanuit verschillende culturele achtergronden

Meer dan in het westen het geval is spelen dromen in inheemse culturen een grote rol in het sociale, culturele en godsdienstige leven. Daarin bestaat een grote variëteit. Wie in zijn of haar spiritualiteit een rol zou willen toekennen aan dromen, kan verrijkt worden en veel leren van de gebruiken die elders ontwikkeld zijn⁷. De vaak gebruikelijke superieure houding van westerse mensen gaat voor dromen niet op.

Ik wijs op de rol van dromen in de puberteitsriten van indiaanse stammen. Als de jongere de grens met de volwassenheid nadert, gaat deze enkele dagen alleen de wildernis in en vast daar. Een droom of visioen laat zien welke bestemming nagevolgd mag worden in het verdere leven: krijger, landbouwer of healer bijvoorbeeld. Deze beroepsrol wordt door de leden van de stam gerespecteerd en doorgevoerd in de naam die de persoon mag dragen. Zo is het hele leven ingebed in het gezamenlijke oeververtrouwen in de Grote Geest die dit heeft geopenbaard. De cultureel antropologe Barbara Tedlock, wetenschapper en sjamane en Ojibwe indiaan, vertelt⁸ hoe ze als vierjarig meisje eens droomde *dat ze bij een vijver zat waar een schildpad naar haar toe zwom en bij haar op de kant kwam*. Toen ze de droom aan haar grootmoeder vertelde, maakte deze haar duidelijk dat het een openbaring van de god Manitou (schildpad) was, en dat dit betekende dat ze later een *healer* zou worden. En oma maakte voor haar van kralen een hanger met de afbeelding van Schildpadgod Manitou om onder haar spiegel te hangen. Zodat Barbara elke keer als ze in de spiegel zou kijken, zou weten wat haar

⁷ Voor vele voorbeelden, zie Garfield, P. (1988). *Creatief dromen*. Katwijk: Servire

⁸ Tedlock, B. (2005). *The Woman in the Shaman's Body. Reclaiming the Feminine in Religion and Medicine*. New York: Bantam Books, p. 5 e.v.

spirituele levensbestemming zou zijn.

Gezamenlijke co-creativiteit

Tot besluit noem ik het transpersoonlijke karakter van dromen in droomgroepen, tezamen met het gegeven dat via het luisteren naar dromen verrassende en vernieuwende impulsen in mensen kunnen opkomen. Dit heeft iets voor ons in petto als we werk gaan maken van interreligieuze droomontmoetingen. We mogen er naar uitzien dat er gezamenlijk vernieuwende ideeën gedroomd kunnen gaan worden. Waar dit uit zal bestaan, kunnen we nu nog niet raden of invullen. Maar we mogen vol verwachting uitzien naar omvormende scheppingskracht die via dergelijke initiatieven gegeneerd kan worden.

